

У ПОРЯДКУ ДИСКУСІЇ

УДК 007:304

О. В. Андрєєва

Комунальний заклад «Харківський спеціальний навчально-виховний комплекс» Харківської обласної ради

Система підготовки дітей із особливими потребами в напрямку їхньої соціалізації та інтеграції

Андрєєва О. В. Система підготовки дітей із особливими потребами в напрямку їхньої соціалізації та інтеграції. Мета роботи педагогів спеціального навчально-виховного комплексу полягає у формуванні комунікативної компетентності учнів через впровадження інноваційних форм навчання та форм організації навчального процесу на уроках та в позаурочній діяльності; у забезпеченні оптимальних умов для розвитку комунікативної компетентності й здатності особистості до застосування в різноманітних видах спілкування способів взаємодії з оточуючими, до оволодіння різними соціальними ролями; у створенні атмосфери співробітництва, взаємодії учителя та учня на уроках; у реалізації завдань нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. Досвід роботи педагогів закладу полягає в розробці власної взаємопов'язаної системи форм навчання, спрямованої на формування комунікативної компетентності учнів із вадами слуху у використанні в урочній та позаурочній діяльності інноваційних технологій (інтерактивного навчання, проектної технології, проблемного навчання, технології колективної взаємодії, інформаційно-комунікативних технологій, елементів дослідницької роботи), а також раціоналізації форм організації навчання.

Ключові слова: діти з особливими потребами, соціалізація, комунікація, інформаційно-комунікативні технології, інвалідність.

Андреева О. В. Система подготовки детей с особыми потребностями в направлении их социализации и интеграции. Целью работы педагогов специального учебно-воспитательного комплекса является формирование коммуникативной компетентности учащихся через внедрение инновационных форм обучения и форм организации учебного процесса на уроках и во внеурочной деятельности; создание оптимальных условий для развития коммуникативной компетентности и способности личности к применению в различных видах общения способов взаимодействия с окружающими, к овладению различными социальными ролями; создание атмосферы сотрудничества, взаимодействия учителя и ученика на уроках; реализация задач нового Государственного стандарта базового и полного общего среднего образования. Опыт работы педагогов учреждения заключается в разработке собственной взаимосвязанной системы форм обучения, нацеленной на формирование коммуникативной компетентности учащихся с нарушениями слуха в использовании в урочной и внеурочной деятельности инновационных технологий (интерактивного обучения, проектной технологии, проблемного обучения, технологии коллективного взаимодействия, информационно-коммуникативных технологий, элементов исследовательской работы), рационализации форм организации обучения.

Ключевые слова: дети с особыми потребностями, социализация, коммуникация, информационно-коммуникативные технологии, инвалидность.

Andreyeva O. The education system of children with disabilities in their socialization and integration. The aim of teachers of special education center is to develop communicative competence of schoolchildren through the implementation of innovative forms of learning and the educational process in the classroom and extracurricular activities; create optimal conditions for the development of communicative competence and ability of the individual to use in various types of communication interactions with others, mastering different social roles; creating an atmosphere of cooperation, interaction teacher and pupil in the classroom; implementation tasks of the new State Standard of complete secondary education. Experience educators school is developing their own system of interconnected learning aimed at the formation of the communicative competence of pupils with hearing disabilities to use a time limit and extracurricular activities of innovative technologies (interactive learning, project technology, problem-based learning, group interaction technology, information and communication technology research elements), rationalization of training.

Keywords: children with disabilities, socialization, communication, information and communication technology, disability.

У Державній програмі «Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці», Державній цільовій програмі впровадження інформаційно-комунікативних технологій у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів на період до 2015 року наголошується, що важливим завданням вітчизняної освіти, від успішності вирішення якого визначальною мірою залежатиме розвиток країни та її місце у світовій спільноті, є підготовка підрастаючого покоління до життя в умовах сучасного інформатизованого суспільства.

Розв'язання поставленого завдання потребує комплексного підходу до інформатизації навчального процесу в спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах і передбачає дотримання низки вимог:

- визначення стратегічної мети, конкретизацію завдань, принципів інформатизації школи;
- формування і розвиток інформаційної інфраструктури, ресурсів і продуктивного освітнього інформаційного середовища;
- участь у міжнародних освітніх проектах;
- оснащення загальноосвітніх навчальних закладів засобами ІКТ;
- оновлення змісту, форм і методів навчання інформатики;
- підготовка вчителів та підвищення рівня їхньої кваліфікації.

XXI століття – час інформаційних технологій. Комп'ютерні технології завдяки своїм унікальним можливостям все більше використовуються у різних сферах людської діяльності. На сучасному етапі неможливо уявити навчально-виховний процес без їх упровадження. Нині елементарна комп'ютерна грамотність — складова частина професійної підготовки фахівців у будь-якій галузі господарства держави. Водночас можливості комп'ютерних технологій роблять комп'ютер також привабливим засобом реалізації самого процесу навчання, виховання, розвитку, реабілітації та соціалізації дитини.

Протягом усієї історії існування Харківського спеціального навчально-виховного комплексу велика увага приділяється пошуку найбільш ефективних напрямків соціальної адаптації дітей із вадами слуху в суспільство. Досягненню цієї мети сприяє пошук, удосконалення та впровадження інтерактивних методів та інноваційних технологій, які дають можливість підвищити якість навчально-виховного процесу. Корекційна робота спрямована на те, щоб допомогти дітям із порушенням слухової функ-

ції знайти своє місце в суспільстві, оволодіти життєво необхідними компетенціями, навчити їх орієнтуватися в інформаційному просторі, користуючись інформаційно-комунікативними технологіями.

Оволодіння комунікативними навичками дітьми з особливими потребами починається в процесі навчання та виховання в спеціальному закладі освіти. Метою роботи є окреслення пріоритетних та продуктивних напрямків сучасної спеціальної освіти, реалізованих на базі «Харківського спеціального навчально-виховного комплексу» Харківської обласної ради.

Серед завдань діяльності закладу: впровадження інноваційних форм навчання з метою активізації пізнавальної та комунікативної діяльності учнів на уроках та в позаурочний час; створення умов для розвитку особистості дитини з урахуванням її можливостей та потреб у спілкуванні; залучення учнів до активного та продуктивного навчання. Головним об'єктом досвіду виступають інноваційні форми навчання та форми організації навчання. Предмет досвіду – система формування комунікативної компетентності учнів засобами інноваційних форм навчання.

У Харківському спеціальному навчально-виховному комплексі дотримуються низки правил організації навчання:

- до роботи залучаються (тією чи іншою мірою) всі учасники навчального процесу;
 - учні мають певні психологічні параметри (скутість, неконтактність, самозаглибленість);
 - клас об'єднується в підгрупи;
 - до заняття відповідно готується приміщення;
 - учитель розробляє та добирає необхідні матеріали;
 - учні налаштовуються на неухильне дотримання процедури й регламенту;
 - створюється атмосфера довіри, природності, невимушеності, приємної бесіди.
- Одними з головних та важливих вимог в системі навчання дітей із особливими потребами, а саме дітей із вадами слуху, є:
- візуалізація навчального матеріалу;
 - якісний переклад інформації, яка подається учню з обмеженими можливостями сприйняття, з метою повноцінного засвоєння інформації;
 - прищеплення навичок пошуку та використання додаткової інформації з різних джерел, в

тому числі з мережі Інтернет.

Використання інтернет-ресурсів у процесі навчання дітей із особливими потребами є дуже важливим під час навчання та виховання учнів в умовах спеціального навчально-виховного комплексу. Навчально-виховний процес в основній та старшій школі в межах закладу здійснюється у предметних кабінетах: математики, фізики, хімії та біології, географії, історії, української мови та літератури, інформатики, трудового навчання та технологій, розвитку слухозоро-тактильного сприймання мовлення та формування вимови.

Багато років існує кабінет інформатики (10 учнівських комп'ютерів та 1 комп'ютер учителя, мультимедійне обладнання, підключення до мережі Інтернет), оснащення якого змінюється відповідно до сучасних вимог. Кількість комп'ютерів у класі дозволяє кожному учневі індивідуально працювати на своєму робочому місці. Кілька років тому в навчально-виховному комплексі з'явився клас, обладнаний 7 комп'ютерами, мультимедійним проектором та інтерактивною дошкою з сучасним програмним забезпеченням, підключенням до мережі Інтернет, у якому проводяться уроки української мови та літератури, бінарні уроки.

Високого рівня навчально-виховного процесу можна досягти як за допомогою традиційних методів, так і завдяки поєднанню їх з інформаційно-комунікаційними технологіями. Нові можливості для контролю якості знань учнів відкриваються при використанні сучасних програм, що працюють в середовищі Windows.

На уроках української мови в основній та старшій школі, які проводяться у класі, оснащеному комп'ютерною технікою (ПК вчителя, ПК учнів, інтерактивна дошка, мультимедійний проектор), використовуються програми для подачі нових знань, поглиблення, корекції, контролю та самоконтролю.

Застосування комп'ютерноорієнтованих засобів навчання забезпечує реалізацію діяльного підходу в процесі вивчення мови, оскільки навчально-пізнавальна діяльність учнів спрямована на формування способу дії.

Процес навчання української мови у названому навчальному закладі розглядають як процес управління навчальною діяльністю школярів під час вивчення мови. Управління сукупністю взаємопов'язаних та взаємозумовлених способів засвоєння мовних одиниць як основи пізнання й формування концептуальної та мовної картини світу з метою отримання у вигляді

певного результату створення образу світу в уяві кожної людини є бажаним механізмом навчання мови.

Поєднання можливостей телекомунікаційних і комп'ютерних технологій, зокрема і мультимедійних, сприяло створенню в Харківському спеціальному навчально-виховному комплексі значної кількості комп'ютерних програм навчального призначення, в яких застосовуються демонстрації, моделювання, тестування, діагностика знань й умінь, спрямованих на підвищення мовної компетентності особистості.

Реалізація діяльного підходу в процесі навчання мови дітей із різними ступенями порушення слухової функції з використанням комп'ютерноорієнтованих засобів навчання передбачає низку дидактичних особливостей, а саме:

- побудову моделей курсу навчання української мови, зокрема моделей помилок, які можуть виникати як у спілкуванні, так і на письмі;
- оформлення мотиваційного етапу, тобто активізації розумової діяльності учня;
- навчальну спрямованість діалогу;
- забезпечення пояснень завдань стосовно користувачів з різним ступенем підготовки.

Забезпечення діалогової взаємодії того, хто навчається, і комп'ютера сприяє зростанню ефективності використання комп'ютерноорієнтованих засобів навчання. Діалогова навчальна система має реалізувати зовнішній і внутрішній діалог учня із самим собою у процесі виконання навчального завдання.

Педагоги Харківського спеціального навчально-виховного комплексу урізноманітнюють форми роботи, прийоми та методи, що дає можливість досягти високих результатів у вивченні рідної мови. За допомогою програмних засобів можна подати на екрані у різній формі навчальну інформацію; ініціювати процеси засвоєння знань, набуття умінь та навичок навчальної або практичної діяльності; ефективно здійснювати контроль за результатами навчання, тренаж, повторення; активізувати пізнавальну діяльність учнів; формувати й розвивати певні види діяльності.

При опрацюванні тем «Лексика», «Фразеологія», «Морфологія» вчитель застосовує на уроці серію «Словники України». Для дітей із вадами слуху найважливішим є збагачення словникового запасу та активізація лексики, тому, працюючи з цією серією, учні не лише усвідомлюють мовні теми, а й навчаються здобувати

потрібну інформацію.

Вивчення української мови в сучасних умовах зростання ролі інформаційних технологій має спиратись на їх активне використання, що дозволить поживати навчальний процес, активізувати пізнавальну діяльність школярів, розвинути їх творче мислення, зацікавити предметом.

Надзвичайно цікавим стане урок розвитку зв'язного мовлення, якщо вчитель заздалегідь підготує тексти для самостійного та колективного опрацювання. Завдяки можливостям комп'ютера значно підвищиться темп уроку та об'єм опрацьованого матеріалу. Види вправ, що пропонуються школярам:

- компонування тексту блоками;
- групування текстів за стилями;
- доповнення текстів;
- моделювання власних висловлювань;
- добір влучних характеристик;
- моделювання діалогів, монологів та ін.

Окрім цього, можна запропонувати редагування текстів, складання та корекцію ділової документації. На даному етапі організації навчального процесу досить розповсюдженим явищем є використання персонального комп'ютера для контролю якості знань учнів. Особливо ефективним під час вивчення різноманітних тем виявляється використання тестових завдань. Їх виконання вимагає від школярів глибокої мовно-мовленнєвої підготовки, зорієнтованості в мовній теорії та вміння ефективно застосовувати її в практичній діяльності, сформованості навичок використовувати мову в різних ситуаціях спілкування.

Навчальні комп'ютерні програми з української мови роблять більш доступним для засвоєння значну частину мовного матеріалу, насамперед орфографічного та пунктуаційного. Сприяють упорядкуванню процесу вивчення мови, створюють умови для постійного повторення та контролю знань.

Серед таких програм «Курс української мови» (розробник «Квазар-Мікро»). Курс має великий об'єм теоретичного, практичного та тестового матеріалу з мови колективного (з проектуванням на інтерактивну дошку) та індивідуального використання, тестові завдання відкритого та закритого типів. Педагог на уроці має можливість проконтролювати та оцінити знання всіх учнів класу. Але необхідно зауважити, що не варто перевантажувати урок інформаційно-комп'ютерними технологіями. Учитель повинен знайти таку «золоту середину»,

при якій не буде перевантажена нервова система дітей, але будуть досягнені поставлені цілі.

Лише за умов гармонійного поєднання можливостей і переваг сучасної техніки та тестової форми контролю із традиційними методами можливо досягнення високого рівня навчального процесу.

Одним із важливих шляхів оновлення методичної системи вивчення української літератури слід визнати збільшення обсягів та урізноманітнення форм використання сучасних інформаційних технологій, інтернет-ресурсів, які сприяють зацікавленню школярів вивченням цього предмета, роблять урок змістовнішим, візуалізованим, дають більше можливостей для самостійної роботи учнів, допомагають раціонально використовувати час учителя.

Застосування мультимедійного проектора на уроці дає можливість унаочнити літературні твори уривками з екранізацій, продемонструвати кращі зразки живопису та ін. Пошук такого роду інформації здійснюється не тільки вчителем, а й пропонується в якості домашнього завдання учням.

Невід'ємною частиною перевірки знань з літератури є тестування, яке проводиться як за змістом прочитаних творів, так і з теорії літератури та знання біографії письменників і поетів.

У підготовці до занять невичерпним джерелом інформації є мережа Інтернет, де представлено чимало сайтів, котрі містять зразки класичної та сучасної української літератури, доповнені перекладами, коментарями, критичними статтями.

Разом із тим, на уроках літератури у закладі для дітей із вадами слуху вчитель не має можливості ефективно використовувати аудіозаписи зі зразками фольклору, музичного мистецтва, але в загальноосвітніх навчальних закладах ці технічні засоби відіграють неабияку освітню роль.

Перед читанням певного літературного твору можна запропонувати групі учнів створити презентацію у програмі PowerPoint, а на уроці представити її. Також у цій програмі можна оформити рекламу літературного твору, залучивши до її оформлення усіх учнів класу. Засобом зацікавити молодших школярів літературою та культурою рідної країни можуть стати комп'ютерні ігри української тематики, такі як: «Добери одяг і зброю козаку», «Збери Галю на вечорниці», «Згрупуй героїв казки» та багато інших.

У наш час важко уявити сучасний урок лі-

тератури без залучення інформативно-комунікаційних технологій, використання яких сприяє формуванню сучасного читача, розвитку вольової сфери, збільшує пізнавальну активність, стимулює мотивацію до вивчення художньої літератури.

Використання різних форм роботи на уроці літератури не лише сприяє естетичному розвитку учнів, залученню їх до читання та набуттю ними сучасних знань, а й вибудовує міжпредметні зв'язки з інформатикою, образотворчим мистецтвом, трудовим навчанням та технологіями.

Пріоритетним напрямком спеціальної освіти є збереження та розвиток функцій аналізаторів. У навчально-виховному комплексі для дітей із вадами слуху така діяльність здійснюється на фронтальних та індивідуальних заняттях з розвитку слухо-зоро-тактильного сприймання мовлення та формування вимови. З цією метою у закладі створено лінгафонний кабінет, який оснащено 14 комп'ютерами та центром керування використання спеціального програмного забезпечення. У лінгафонному кабінеті проводяться заняття з української жестової мови як з наймолодшими школярами, так і з учнями середнього та старшого шкільного віку. Саме використання інтернет-ресурсів допомагає вчителю та учням урізноманітнити процес навчання, здійснити подорож до інших країн, знайти друзів, отримати знання з міжнародної жестової мови та інтегруватися у світовому просторі.

Важливим аспектом в процесі соціалізації та розвитку комунікативних компетентностей дітей із особливими потребами є поєднання рідної для такої категорії дітей мови жестів та дактилю з українською мовою спілкування чуючих людей. Морфологія цих мов є різною. Вимога до педагогів, які викладають окремі предмети: досконале володіння мовою жестів та дактилем, що дозволяє здійснювати якісний переклад інформації дітям із порушеннями слухової функції. Слід відзначити, що часу для сприйняття будь-якої інформації така дитина потребує в рази більше, ніж звичайна дитина. Важливим є використання візуального доповнення матеріалу під час викладання. Активне використання комп'ютерної техніки та інтернет-ресурсів сприяє здійсненню головної мети закладу – наданню якісної освіти учням, розвитку їх комунікативних компетенцій та подальшої соціалізації в суспільстві чуючих людей.

Але якщо звичайна людина, яка користується інтернет-ресурсами під час навчання,

спроможна сприймати інформацію та виконувати пошук додаткової інформації для підвищення знань, дитина з особливими потребами дуже часто потребує допомоги спеціаліста-перекладача, спеціаліста-дефектолога, який водночас має бути фахівцем у предметній галузі освіти. Такий спеціаліст повинен адаптувати матеріал, здійснити якісний переклад, який буде зрозумілим учню.

Завдяки оснащенню всіх навчальних кабінетів комп'ютерною технікою та спеціальним програмним забезпеченням, учні мають можливість опанувати, систематизувати та закріпити знання зі шкільних предметів. Одним із напрямків творчої діяльності дітей є створення проєктів, презентацій, реклам; підбір та оформлення матеріалів для рефератів, виступів, доповідей.

Учителі-предметники, завдяки використанню Інтернет-ресурсів та спеціальних предметних навчальних програм, мають можливість на сучасному рівні поринути у процеси, події, дослідження, будову та ін. (географія – здійснити подорож, заглибитися до надр; біологія та хімія – ознайомитися зі структурою, будовою світу; побачити певні процеси безпосередньо на молекулярному та клітинному рівні; історія – повернути час назад, стати учасниками історичних подій; фізика – побачити та зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки певних рухів, дій, явищ природи).

Інтегрування України в європейський простір прямо пов'язана з якістю та конкурентоспроможністю національної системи освіти. Одним із основних чинників підвищення якості освіти є впровадження в практику навчання дітей із особливими потребами інноваційних освітніх та інформаційних технологій і методик навчання, оновлення організації навчально-виховного процесу згідно із сучасними досягненнями науки і техніки.

Сучасні вимоги Державних освітніх стандартів змушують учителів спеціального навчального закладу не тільки та не стільки насичувати учнів інформацією, але й шукати шляхи практичного застосування її у повсякденному житті. Використання інноваційних форм організації та здійснення навчання передбачає органічне поєднання змісту, навчальних засобів та методів навчання, моделювання життєвих ситуацій, використання дидактичних (рольових, ситуативно-рольових, імітаційних) ігор, спільне розв'язання проблем, що ефективно сприяють формуванню вмінь і навичок комунікативної діяльності, створенню атмосфери

співробітництва і взаємодії.

Діти з особливими потребами, а саме, діти з порушеннями слухової функції, повинні не тільки отримати та розвинути загальну культуру, навчально-пізнавальну компетентність, засвоїти знання, сформувати вміння та навички, але не залишитися дезадаптованими в соціумі, оволодіти здібностями парної, групової, колективної діяльності, не залишитися нездатними до виконання різноманітних соціальних ролей, навчитися ефективно реалізовувати власний розумовий потенціал.

Педагогічна система, створена в Харківському спеціальному навчально-виховному комплексі, сприяє поступовому переходу діяльності педагога від монологу до діалогу з учнями, перетворює учня в активного учасника навчального процесу, змінює роль учителя (з ментора на тьютора). Принципово нова парадигма сучасного освітнього простору справедливо відмовляється від отримання «готових знань». Отже, учень має виступати не в ролі пасивного засвоювача, він повинен набувати знання в процесі самостійного пошуку та вирішення навчальних завдань. Учителю, відповідно, відмовляється від функцій своєрідного ретранслятора готових знань, а стає організатором освітньої діяльності, залучаючи учнів до самостійного пошуку, створюючи необхідні умови для активності та ініціативності школярів.

Саме завдяки можливості використання інтернет-ресурсів заклад має переваги такого підходу:

- відбувається своєрідний обмін знаннями та досвідом між усіма учасниками навчально-виховного процесу;
- знання набуваються у процесі спілкування й обговорення;
- учень є активним учасником навчання, відчуває свою інтелектуальну спроможність, що робить процес навчання продуктивним;
- створюється позитивний психологічний мікроклімат у колективі, що максимально виключає стресові ситуації;

- школярі вчать мислити, приймати продумані й виважені рішення, брати участь у дискусіях.

Саме практичною спрямованістю вирізняється компетентісно спрямована освіта у спеціальному навчально-виховному комплексі. Вона акцентує увагу на результаті навчання і підкреслює, що в якості результату розглядається не обсяг певної інформації, а здатність школяра використовувати здобуті знання, засвоєну інформацію в комплексі, бути мобільним у стосунках з іншими людьми у різноманітних нестандартних умовах, проблемних ситуаціях завдяки навичкам володіння різноманітними соціальними ролями.

На практиці це означає, що в результаті компетентісно спрямованої освіти учень не просто знає програмний матеріал, формулює теореми, визначення, правила, володіє термінами та впевнено ними оперує тощо, він орієнтується на ринку друкованих джерел, може виконувати пошукову роботу в мережі Інтернет для здобуття додаткової інформації, самостійно обирає та порівнює різні явища, висловлює власну оцінку, мотивує її, аргументовано інтерпретує вивчене, доводить власну позицію.

Уроки в спеціальному навчально-виховному комплексі створюють належні умови для мотивації комунікативної активності школярів, формують емоційно-ціннісне сприйняття світу та вміння спілкуватися у різній формі, що сприяє інтеграції дітей із особливими потребами в суспільство.

Можна зробити висновок, що новітні інформаційно-комунікативні технології, особливо доступ до інтернет-ресурсів, мають великий позитивний вплив на розвиток особистості школяра з особливими освітніми потребами. Саме компетентно підібрані тематичні інтернет-ресурси допомагають дітям розширити світогляд, опанувати та засвоїти нову інформацію, розвинути комунікативні здібності та інтегруватися в суспільство.

Література

1. Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі у світлі реалізації Конвенції ООН про права інвалідів : тези доп. XIII міжнар. наук-практ. конф. (20—21 листоп. 2013 р., м. Київ). — К. : Ун-т «Україна», 2013. — 416 с.
2. Калимулин Д. Интернет как средство социально-культурной деятельности лиц с ограниченными возможностями / Д. Калимулин // Информационные технологии в профессиональной школе. — 2009. — № 6. — С. 77—84.
3. Ромахова И. Ю. Доступность информации Web-сайтов для людей с ограниченными возможностями / И. Ю. Ромахова // Молодой ученый. — 2013. — № 4. — С. 683—685.